

NAPJAINK MÉRÉSE, AZ ISTENI PEDAGÓGIA ÉS A
BÖLCSESSÉG SZÍVE
MEGJEGYZÉSEK A ZSOLT 90,12 FORDÍTÁSÁHOZ

Papp György

BEVEZETÉS

„*Taníts minket úgy számlálni napjainkat, hogy bölcs szívhez jussunk...*” – hangzik a jól ismert mondat a Zsolt 90,12-ből (revideált Károli). Ezzel lényegileg azonos a Magyar Bibliatársulat új fordítása (1990), amelyben ezt olvassuk: „*Taníts úgy számlálni napjainkat, hogy bölcs szívhez jussunk!*”. Hasonló irányba mutat a Káldi Neovulgata (1997) és a Szent István Társulat fordítása (2003) is: „*Taníts meg számba venni napjainkat úgy, hogy bölcsességgel telítsük szívünket!*” (Neovulgata), valamint „*Taníts meg számba venni napjainkat, hogy eljussunk a szív bölcsességére!*” (Szent István Társulat). Újabb színfolt a fellelhető változatok között Kecskeméthy István fordítása, amelyben ez áll: „*Napjainkat számlálni úgy taníts; hogy bölcs szívet vegyünk!*”. A fentebb idézett öt fordítás között felfedezhetünk bizonyos hasonlóságokat, azonban lényeges különbségek is megfigyelhetők. Az egyik különbség, hogy míg a három protestáns bibliafordítás (revideált Károli, Magyar Bibliatársulat, Kecskeméthy) egyszerűen a „napok számlálásáról” beszél, a két katolikus háttérű fordításban (Neovulgata, Szent István Társulat) a napok „számba vételéről” olvashatunk. Hasonlóan, a protestáns fordításokban a „bölcs szív” kifejezéssel találkozunk, míg a Neovulgatában „a szív bölcsességgel telítéséről” olvasunk, a Szent István Társulat fordításában pedig „a szív bölcsessége” kifejezés található. Végül pedig az „úgy” módhatározó mondatbeli elhelyezése is árnyalja az egyes fordítások jelentését:

- a revideált Károli és a Magyar Bibliatársulat fordítása a „számlálni” igéhez kapcsolja a módhatározószót („taníts úgy számlálni”),
- a Neovulgata szövegében mind a „számba venni” igére, mind pedig az egész mondatra vonatkozhat („taníts meg számba venni napjainkat”),
- a Szent István Társulat fordítása elhagyja,
- Kecskeméthy pedig a „tanítani” igéhez kapcsolja.

A fentebb idézett öt magyar fordításban fellelhető eltérések (különböző mértékben ugyan, de) az angol, német, holland, francia fordításokban is megtalálhatóak.¹

A továbbiakban célkitűzésünk megvizsgálni a zsolotárvers héber szövegét, és elkészíteni azt a fordítást, amely véleményünk szerint legközelebb áll a héber szöveghez. Álljon hát előttünk a Zsolt 90,12 héber szövege:

לְמִנּוֹת יְמֵינוּ כִּן הוֹדַע וְנָבֵא לְבָב הַקְּמָה:

A maszoretikus szövegben található értelmi tagolójelek szerint a héber szöveg három alapegységre osztható:

- az első: לְמִנּוֹת יְמֵינוּ;
- a második: כִּן הוֹדַע;
- a harmadik: וְנָבֵא לְבָב הַקְּמָה.

MIT KELL TENNI A „NAPOKKAL”?

Az első alapegység szerkezete viszonylag egyszerű: a מָנָה ige Qal *infinitivus constructus* alakja, amelyhez a ל prepozíció járul, valamint a יָם főnév többes számú, többes szám első személyű birtokos személyraggal ellátott alakja alkotja. A ל + *infinitivus constructus* kontextustól függően sok mindent kifejezhet (szándékot, jövőben bekövetkező eseményt, az előző cselekmény magyarázatát, bővebb részletezését, tárgyi mellékmondatot, célhatározói mellékmondatot),² a Zsolt 90,12 esetében legrelevánsabb a felsorolás két utolsó tagja, nevezetesen az, hogy ez a szerkezet tárgyi, illetve a célhatározói mellékmondatot jelöl. A kifejezés maga egyedi az Ószövetségben, másutt nem fordul elő ebben az alakban. Jelentését egyrészt meghatározza a benne előforduló szavak szemantikai mezeje, másrészt pedig a kontextus.

A מָנָה ige jelentése Qal igetörzsben: ’számolni’, ’mérni’, ’számba venni’, ’elrendelni/kinevezni/megbízni valakit valamivel’.³ A cselekvés tárgya lehet: Izrael népe (2Sám 24,1; 1Krón 21,1.17), a föld pora (1Móz 13,6; 4Móz 23,10),

¹ Álljon előttünk ehelyütt néhány példa: „Teach us to number our days aright, that we may gain a heart of wisdom” (NIV 1984); „Teach us to number our days, that we may gain a heart of wisdom” (NIV 2011); „So teach us to number our days, That we may present to Thee a heart of wisdom” (NAS 1977). „Lehre uns bedenken, daß wir sterben müssen, auf daß wir klug werden” (Lutherbibel 1984); „Unsere Tage zu zählen, lehre uns, damit wir ein weises Herz gewinnen” (Zürcher Bibel 2008).

² Joüon–Muraoka 2011: 404–409, Seow, 1995: 258–259.

³ A *The Dictionary of Classical Hebrew* a következő jelentéseket adja meg: 1) count, number, 2) muster, 3) appoint, assign, 4) reckon as, 5) merchant (a melléknévi igenév főnévi értelemben). Clines 2011: 345.

pénz (2Kir 12,11), vagy juhnyájak (Jer 33,13). Az 1Kir 20,25 szövegében viszont ezt a szót adja a szerző Benhadad szolgáinak szájába, amikor azok azt tanácsolják uruknak, hogy szervezze újra hadseregét (וְאַתָּה תִּמְנְהֶֽלֶךְ סִיל פְּחִיל הַגִּפְּל (מְאוֹתָהּ מוֹנֶה מִסְפָּר לַפּוֹכְבִּים (’kiméri, elrendeli a csillagok számát’). Továbbá megfigyelhetjük, hogy a 2Sám 24-ben és az 1Krón 21-ben olvasható elbeszélés a ספר ige szinonimájaként használja (amely adott helyzetben jelentheti egyszerűen azt, hogy ’elmesélni’, ’elbeszélni’):

מנה		ספר
לָךְ מְנָה אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־יְהוּדָה: (2Sám 24,1)		אֶתְרִיבֹן סִפֵּר אֶת־הָעָם (2 Sám 24,10) ⁴
וַיִּסַּח אֶת־דָּוִד לַמְּנוּחַ אֶת־יִשְׂרָאֵל: (1Krón 21,1)		לָכוּ סִפְרוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל (1Krón 21,2)
הֲלֹא אֲנִי אֶמְרָתִי לַמְּנוּחַ בָּעָם (1Krón 21,17)		

Példák egész sora sejteti azonban, hogy a מנה és a ספר igéket nemcsak a Dávid népszámlálását bemutató narratívában (2Sám 24 // 1Krón 21), hanem általában az Ószövetségen belül szinonimaként használják a bibliai szövegek írói.⁵

Ha egy konkordancia segítségével⁶ számba vesszük a מנה ige előfordulásait, megfigyelhetjük, hogy a cselekmény tárgya leggyakrabban olyan létforma, amelynek térbeli kiterjedése van. Ez alól kivétel a Jón 4,8, amely szerint Isten éles keleti szelet rendelt, hogy fokozza a Jónás fejére tűző Nap erejét; de említhetjük a Zsolt 61,8-at, ahol Isten hűsége és jóindulata képezi az ige tárgyát, vagy Jób 7,3-at, ahol – a jelen írásban vizsgált Zsolt 90,12-höz hasonlóan – egy időegység a מנה ige tárgya.⁷ Ugyancsak kivétel az elemzésünk tárgyát képező Zsolt 90,12: itt ugyanis a napok méréséről van szó, amelyeknek nincs térbeli kiterjedésük.

Amikor a Héber Bibliában a „napok számlálásáról” olvashatunk, ezt szinte következetesen a ספר igével fejezik ki a szövegek szerzői. A Pentateukhoszban

⁴ A közbeeső versekben (2Sám 24,2–9) a szerző פקד igevel jelöli a népszámlálás eseményét.

⁵ A ספר igeire vonatkozó megjegyzések: ez az ige jelöli a csillagok „megszámlálását/-számba vételét” (1Móz 15,5), az Egyiptomban termett gabona „mérését/számba vételét” (1Móz 41,49), de akár a lépések „számolását” (– az életút megfigyelése?) (Jób 14,14) is. A 2Krón 2,1 ezzel a szóval jelöli azt, hogy Salamon „kiszámolt”, azaz kijelölt, vagy kirendelt bizonyos számú embert teherhordói feladatok elvégzésére, favágásra, illetve ezek felügyeletére.

⁶ E sorok írója a BibleWorks 10 program keresőmotorját használta.

⁷ Ilyen kontextusban nemcsak a מנה, hanem – a fentebbi példák alapján – a ספר igét is használja a Héber Biblia.

található tisztulási vagy ünnepi törvényeknek visszatérő motívuma: יָמַיִם [...] יְסָפֵר (‘és számláljon [ennyi meg ennyi] napot’ [vagy hetet, évet]) (például 3Móz 15,13,28; 3Móz 23,15-16, 3Móz 25,8; 5Móz 16,9). Ez esetekben kifejezetten a „napok” (vagy egyéb időegységek) időbeli kiterjedéséről (időkeretének meghatározásáról) van szó. A סָפֵר ige ugariti megfelelője részben hasonló kontextusban fordul elő az Aqhat-elbeszélésben is, amikor Anat istennő a halhatatlanságot ígéri Aqhat íjáért cserébe (amit a napok vég nélküli számlálásának lehetőségével ír körül):

aššprkē 'm b'l šnt azt okozom, hogy Baállal számold az éveket;
*'m bn il tšpr yrhm...*⁸ [és] Él fiával számolod a hold(hónap)okat...

Kérdés: vajon milyen kontextusban használja a zsoltár szerzője a מִנָּה igét? A napok vagy évek számszerűvé tételének bölcs módját kéri a zsoltárszerző Istentől ajándékba? Rasi zsoltárkommentárjában megemlíti azt az elméletet is, amely a zsoltárversben szereplő כָּן szócskát (a két betű számértéke alapján) számnévként értelmezi, és ennek megfelelően így fordítja a zsoltáros kérését: „Ő [ti. Isten] megtanított minket kiszámolni a hetven évet”.⁹

Richard Clifford a Zsolt 90,12 és a Zsolt 39,5 közötti motívumpárhuzam alapján amellet érvel, hogy a Zsolt 90,12 elsősorban nem az emberi élet rövid volta vagy az emberi természet halandóságának tudatosítása miatti általános panasz, hanem egy előre meghatározott vagy akár elrendelt időszak (ebben az esetben a megnyilvánuló isteni harag) hosszának pontos megismerését jelöli.¹⁰ A Zsolt 39,5-tel való párhuzam gondolata Ibn Ezra kommentárjában is megtalálható, amely szerint a Zsolt 90,12 gondolata hasonló ahhoz, amit a Zsolt 39,5-ben olvashatunk, hogy ti. „add tudtomra, Uram, életem végét”.¹¹ A két zsoltárvers közti kapcsolat alapján Ibn Ezra a következőképpen magyarázza a Zsolt 90,12-t: „add nekünk a bölcsességet, hogy tudjuk számba venni, azaz, hogy tudjuk, mennyire kevés azoknak száma, és így megszerezzhessük magunkban a bölcsesség szívét”.¹²

Érveinek alátámasztása érdekében Clifford a motívumok közti hasonlóságon kívül a zsoltár belső szerkezetének bizonyos elemeire, valamint Biblián kívüli szövegekre is hivatkozik. E szerint az érvelés szerint a Zsolt 90,12 közvetlen kontextusában szereplő költői kérdések, ti. a 11. versből a מִי יִדְעֵ עַד אֶפְקֵי – ’ki tudja a te haragod erejét?’, amely magában hordozza a választ is, hogy

⁸ KTU 1.17 VI 28-29. Cunchillos et al. 2003: 186.

⁹ Gruber 2004: 577.

¹⁰ Clifford 2005: 200–204.

¹¹ Ibn Ezra szövegének angol fordítása: „SO TEACH US TO NUMBER OUR DAYS. This is similar in meaning to Lord, make me to know mine end (Ps. 39,5). Give us the wisdom to know to number our days; that is, to know how few our days are, so that we may get a heart of wisdom within us or in us.” Ld. Strickman 2016: 174.

¹² Strickman 2016: 174.

tulajdonképpen senki,¹³ valamint a 13. versből az מָדַדְתָּ – ’meddig még?’, azaz ’meddig tart még ez a rettenetes időszak?’,¹⁴ egyértelműen arra utalnak, hogy a 90. zsoltárnak ez az egysége nem az emberi élet hosszát vagy mulandóságát kutatja, hanem elsősorban arra keresi a választ, mikor szűnik végre meg az isteni (nyilván kiérdemelt) harag. Ezzel együtt olyan életszemléletet próbál megtanítani az embernek, hogy az megérthesse: Isten megnyilvánuló haragjának van határa és vége.¹⁵ A Biblián kívüli idézetek felsorakoztatásával is az a szerző célja, hogy igazolja: az időegységek számlálásának motívuma egy előre meghatározott időszak megismerését írja körül.

A fentebb is idézett szakaszon kívül az Aqhat-elbeszélés egy másik szakaszában (KTU 1.17.2.43) is előfordul ez a motívum, amely szerint *yṯb.dnīl.[l]p[pr-yṯn.yṯh].[...].tlt.rb[‘]* (– ’ül Daniel számlálni a hónapokat: [egy] hónap, [...] három, négy’), azaz Daniel felesége várandósságának hónapjait számolja, mintegy várva ennek az előre meghatározott időszaknak a végét, amikor is megszülethet a várva várt fiú, Aqhat.

Hasonló kontextusban fordul elő az időegységek számlálásának motívuma az akkád Atrahaszisz-eposzban (I.279), ahol arról van szó, hogy *na-aš-ba-at d’niintu [i-ma]-an-nu ar-ḫi* (– ’és ült Nintu istennő, számlálta a hónapokat’), azaz számba vette tulajdon várandósságának hónapjait. Ugyancsak az Atrahasziszban (I.34–36) jelenik meg ez a motívum, bár egészen más kontextusban, amikor a fiatal istenek visszaemlékeznek szolgasorsuk éveire, és számba veszik azokat: *[ša-na-at-im im-]nu-ú ša šu-up-ši-ik-ki* (– ’számolták a fáradságos munka éveit’).¹⁶

A fentebbiekben rámutattam a Jób 7,3 és a Zsolt 90,12 közti hasonlóságra, hogy ti. mindkét helyen egy-egy időegység képezi a מנה ige tárgyát, ezt azonban azzal együtt kell megtennem, hogy rámutatok a köztük levő lényeges különbségre is: míg a Jób 7,3-ban a kontextus alapján egyértelmű, hogy a מנה ige ’elrendelni’, ’kiosztani’, vagy ’juttatni’ jelentésben fordul elő (כִּן הַנְּחֻלְתִּי לִי יְרַחֵם-שָׁוֶה) – ’úgy váltam az értéktelen hónapok birtokosává/örökösévé, és fáradságos/keserves éjszakákat mértek ki/rendeltek számomra’), addig a Zsolt 90,12-ből hiányzik az a tartalmi fogódzó, amely egyértelmű módon behatárolná a מנה ige szemantikai mezejét. A zsoltárszöveg motívumainak alapján (szembesülés Isten örökkévalóságával és az emberi természet mulandóságával, szembesülés az Isten és ember közötti minőségbeli különbséggel, szembesülés a bűn miatti igazságos haragjával), talán nem tévedés, ha a מנה igéből képezett főnév, a מְדָדָה – ’rész,’ ’adag,’ ’porció’¹⁷ jelentéséből indulunk ki. A Zsolt 90,12 kontextusában pedig a מנה ige jelentésmezejét a „számlálás”, egy adott időtartam „számszerűvé tételének” képe helyett a „mérés”, illetve „mérlegelés”

¹³ Clifford 2005: 202.

¹⁴ Clifford 2005: 204.

¹⁵ Tanner 2014: 695.

¹⁶ Clifford 2005: 203.

¹⁷ Clines 2011: 346.

fogalmaival kapcsoljuk össze, és ennek alapján azt feltételezzük, hogy ehelyütt inkább a napok eseményeinek számbavételéről, minőségének méréséről/értékeléséről van szó, azaz olyan tevékenységről, amelynek során az ember megtanulja értékelni életének napjait, illetve megérti azok jelentőségét és természetét.¹⁸

E tagmondat legegyszerűbb fordítása, ha a $\text{ל} + \text{infinitivus constructus}$ szerkezetet tárgyi mellékmondatként oldjuk fel: „napjaink számlálását/mérését” (azaz értékelését). Ha célhatározói mellékmondatként oldjuk fel, akkor: „napjaink számlálására/mérésére”, vagy akár így: „annak érdekében, hogy napjainkat számlálhassuk/mérhessük”.

AZ ISTENI PEDAGÓGIA MÓDSZERTANA

A második alapegységet a ל szócska vezeti be. A maszoretikus szöveg jelenlegi tagolása szerint a ל szócskát egy *Dehi vel Tiphā praepositivum* elválasztja az előző mondatszakasztól, az alatta levő *Mínah* pedig hozzákapcsolja a következő szóhoz. A ל szócska kétféle jelentéssel bírhat:¹⁹ lehet egyfelől az ’így,’ ’úgy,’ ’ekképpen,’ ’ennek megfelelően’²⁰ jelentésű módhatározószó, másfelől pedig jelentheti azt is, hogy ’helyesen,’ ’igazán,’ ’megfelelő módon’.²¹ Ez utóbbi értelemben találkozunk vele többek között Rasi kommentárjában is, amikor így fordítja: „Ő (ti. Isten) megtanított minket *helyesen* [kiemelés tőlem, P.GY.] számlálni napjainkat.”²² Ebben az esetben Rasi, akárcsak a kortárs exegéták egy része,²³ a ל szócskát a עָדָה ige helyett a לְהַגִּיד -hoz kapcsolja, és így a hangsúly az „úgy/helyesen tanításról”, az „úgy/helyesen számolásra” kerül.

A ל szócskához kapcsolódó עָדָה szót a יָדַע (’tudni,’ ’ismerni’) ige többféle alakjaként is lehet értelmezni. A יָדַע ige ebben az alakban (עָדָה) 6 alkalommal fordul elő a Héber Bibliában, amelyek közül: a Lev 4,23.28 versekben Hofal *qatal*ként, a Péld 9,9, Ez 16,2, Ez 43,11 versekben pedig Hifil *imperativus*ként értelmezhető.²⁴ A Zsolt 90,12 esetében legkézenfekvőbb Hifil *imperativus*, E/2.

¹⁸ Kartje 2014: 130.

¹⁹ Clifford 2005: 202–203.; Kartje 2014: 120.

²⁰ Clines 1998: 429–431.

²¹ Clines 1998: 434.

²² Gruber 2004: 577. Rasi szerint Isten az által tanít meg helyesen számlálni napjainkat, hogy tudunkra adja életünk hozzávetőleges időkeretét, illetve megnevezi a teljesítendő feladatot: megszerezni a bölcs szívet. A kommentár angol fordítása a következőképpen fogalmaz: „HE TAUGHT [*bóda*] US TO COUNT OUR DAYS RIGHTLY when in the beginning HE MADE KNOWN [*bóda*] in the world the number of our long days. Since we live many days, we can acquire a HEART”.

²³ Kartje 2014: 120.

²⁴ Dániel arám nyelvű korpuszában három alkalommal található meg ez az igealak (Dán 2,15.17.45), és mindhárom esetben Haphél *qatal* (*perfectum*) E/3. *masculinum* alakként fordítható.

masculinum alakként értelmezni. Ezt teszik a bevezetőben felsorolt bibliafordítások is, amikor így fogalmaznak: „taníts” (a Hifil törzsben az ige jelentése: ’tájékoztatni valakit’, ’tudtára adni valakinek valamit’ – egyszóval: ’tanítani’). Alakilag lehet azonban ezt a szót a Hofal *qatal* forma (*perfectum*), E/3. *masculinum* rendhagyó alakjaként is kezelni (egészen szabályosan Hufalt képezne), és ennek megfelelően jelentése: „napjaink számlálása úgy/helyesen tanított meg [nekünk]”. Rasi kommentárjában azonban, úgy tűnik, rendhagyó (hiszen a szabályos forma ez esetben יהודיע lenne) Hifil *qatal* formaként (*perfectum*ként) kezeli²⁵ (akárcsak Dániel arám nyelvű szövege: Dán 2,15.17.45), és ennek megfelelően így fordítja: „Ő (ti. Isten) megtanított [kiemelés tőlem, P.GY.] helyesen számlálni napjainkat”.²⁶ Bármelyik értelmezési lehetőséget választjuk, a zoltárszerző úgy szólítja meg Istent, vagy úgy beszél róla, mint aki egyedül az élet, vagy a helyes életút tanítómestere, vagy Zenger szavait használva: „Lehrer des Lebens”.²⁷

Ennek a szakasznak a fordítása (a יהודיע szót a ידע ige Hifil *imperativus*aként értelmezve, illetve a קָ szócskának mindkét jelentését megtartva): „úgy/helyesen taníts!”

AZ ISTENI PEDAGÓGIA EREDMÉNYE

A harmadik alapegységet a וְ – ’és’ (vagy kontextustól függően más jelentésekkel is bíró) kötőszó vezeti be, amelyhez a וְנָבֵא szó kapcsolódik. A וְנָבֵא szót a fordítások és értelmezések többsége (például Rasi²⁸ vagy Ibn Ezra²⁹ kommentárjai) a בֹּאֵה (’jönni’, ’bejönni’) ige Hifil *yiqtol* alakjaként kezelik, amelynek a jelentése: ’hozni/vinni’,³⁰ ’elvenni’, ’összegyűjteni’, ’megszerezni’.³¹ Ezzel szemben a targumban és a talmud Baba Batra traktátusában teljesen más olvasat áll előttünk, amely szerint itt nem egy igével, hanem a וְנָבֵא (’próféta’) főnévvel van dolgunk. A targum³² például így fordítja, illetve értelmezi ezt a zoltárverset:

²⁵ Gruber 2004: 580.

²⁶ Gruber 2004: 577.

²⁷ Zenger 2000: 611.

²⁸ Gruber 2004: 577 és 580.

²⁹ Strickman 2016: 174.

³⁰ Ld. Ibn Ezra kommentárját, ahol azt olvassuk, hogy a וְנָבֵא szó szemantikai mezeje azonos az 1Sám 9,7-ben olvasható formájával, ahol Saul, mielőtt szolgájával együtt elindulna Sámuelhez, felteszi a kérdést: וַיִּמְהַר-וַיְבִיא לְאִישׁ – ’de mit vigyünk annak az embernek?’ Ld. Strickman 2016: 174.

³¹ Clines 1995: 119.

³² A szöveg forrása: [Psalms 90:12 & Aramaic Targum to Psalms 90:12 \(sefaria.org\)](https://sefaria.org/Psalms-90:12-Aramaic-Targum) (Utolsó megtekintés: 2022. július 5.), illetve a BibleWorks10 adatbázisában szereplő szöveg.

חוקמתא מפע דלביה נביא ברום להודע יתכנון כן יומנא לממני
(דלביה נביא מבני חוקמתא)³³ (más targum³³ szerint: חוקמתא מפע דלביה נביא ברום להודע יתכנון כן יומנא לממני)

Kicsoda taníthatna meg napjaink számlálására, hacsak nem a próféta, akinek szíve a bölcsesség kútfeje? (más targum szerint: a próféta, akinek szíve a bölcsesség fiai közül való)

Ugyanez az olvasat áll előttünk a talmudban is, ahol a Baba Batra 12a-ban arról van szó, hogy a Templom elpusztítása után a prófécia elvételét a prófétáktól és a bölcseneknek adatott. Ameimar rabbi a Zsolt 90,12 targumi olvasatát használja fel annak igazolására, hogy a bölcs nagyobb a prófétánál: אממר וחקם אומר אמימר (Ameimar ezt mondta: a bölcs nagyobb a prófétánál, amint megmondott: „a próféta pedig bölcs szívű [ember]”/„a prófétának bölcs szíve [van]”).³⁴

Ugyancsak érdemes megvizsgálni a „bölcs szívként” fordított לבב חקמה szóösszetételt. Mindenekelőtt azt kell látnunk, hogy a héber szövegben nem egy jelzős szerkezet van, amint azt a magyar fordítás sejtetné, hanem egy birtokos szerkezet. Amikor a Héber Biblia szövege a „bölcs szív” fogalmát írja körül, többek között olyan szerkezetekkel találkozhatunk, mint: לב חקם (1Kí 3,12) jelzős szerkezet, amelynek jelentése: ’bölcs szív’, és a חקם לב (2Móz 36,2), חקם לב (Jób 9,4) birtokos szerkezetek, amelyek jelentése: ’a szív bölcsessége’.

A לב חקמה szerkezet, amely leginkább így fordítható: ’a bölcsesség szíve’, kétféleképpen is értelmezhető: egyfelől jelölheti a bölcsesség uralma alatt álló szívet, és mint ilyen fordítható „bölcs szívnek”, másfelől azonban, ha figyelembe vesszük a לב/לבב szó szélesebb szemantikai mezejét, újabb értelmezési lehetőség körvonalazódik. Olyan kifejezésekben, mint בלב ימים (Ez 27,24–27 – több alkalommal is –, Ez 28,8), vagy a בלב ימים (Péld 30,19)³⁵ nyilvánvaló, hogy a „szív” szó nem a testrészt vagy az emberi létforma valamelyik értelmi képességét jelöli. Kissé távolabbi, viszont a szemantikai mező szempontjából ide tartozó példaként említhetjük meg az olyan akkád szófordulatokat, mint: *ana libbi alim* („a város szívébe”), *ina libbi alim* („a város szívében”), *ina libbi šadi* („a hegy szívében”),³⁶ ahol az *ana libbi* vagy *ina libbi* szókapcsolatok önálló idiómaként ’valaminek a központjába/belsejébe’, illetve ’valaminek a központ-

³³ A második targumi olvasat alapja a BibleWorks 10 adatbázisában közölt szöveg, az ott megjelölt forrás (Luis Díez Merino, Targum de Salmos. Tradición sefardí de Alfonso Zamora. Edición Príncipe del Ms. Villa-Amil no. 5, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto 'Francisco Suárez', 1982.) e sorok írásakor, sajnos, nem állt rendelkezésemre.

³⁴ Ld. még: https://www.sefaria.org/Bava_Batra.12a?lang=bi (Utolsó megtekintés: 2022. július 5.), ahol így fordítják angolra: „the prophet has a heart of wisdom”.

³⁵ Nem számítjuk ide az olyan kifejezéseket, mint לב וישראל (Ézs 40,2), לב מצרים (2Móz 14,17), hiszen ezekben a képekben nyilvánvalóan Jeruzsálem, illetve Egyiptom lakóiról van szó.

³⁶ Ld. Huehnergard 2011: 99.

jában/belsejében’ jelentéssel bírnak, és ez a jelentés tükröződik a fentebb idézett szakaszokban is, ahol a בָּלֵב יָמִים és a קֶלֶב יָם kifejezések egyszerűen azt jelentik, hogy „a tengerben”, „a tenger belsejében” vagy „a tenger közepén”.

Ha a Zsolt 90,12 esetében is úgy értelmezzük a „szív” szót, mint valaminek a „belsejét”, „központját”, esetleg „lényegét”, akkor az, amit a „napok” megfelelő, vagy helyes „mérése/értékelése” során meg lehet szerezni, nem más, mint „a bölcsesség szíve”, azaz „a bölcsesség központja”, mondhatni „lényege”. Ha helytálló ez az értelmezés, akkor a zsoltárszerző kérése rokonságot mutat a Héber Biblia bölcsességirodalmi könyveinek olyan mondásaival, amelyek a bölcsesség kezdetét (de akár így is mondhatni: csúcspontját) kívánják meghatározni: רָצַח יְהוָה רֵאשִׁית קֶקְמָה יְרָאת יְהוָה (Zsolt 111,10), רָצַח יְהוָה רֵאשִׁית דָּעַת (Péld 1,7), תְּחִלָּה יְהוָה יְרָאת יְהוָה קֶקְמָה יְרָאת יְהוָה (Péld 9,10). Eszerint „a bölcsesség kezdete (régiesen szólva) az Isten félelme”, amit közérthetőbb nyelven úgy mondhatunk, hogy „az Isten iránti tisztelet”. Ha tehát az ember Isten iskolájában megtanulja mérlegelni és értékelni életének napjait, megérti azoknak jelentőségét és természetét,³⁷ a zsoltárszerző logikája szerint azt is megtanulja, hogy mi a bölcsesség szíve, azaz lényege: az Isten iránti tisztelet. Ez által pedig olyan gyakorlati tudás (bölcsesség) megszerzésének a lehetősége felé nyílik meg az út, amely képessé teszi az egyént, hogy helyesen cselekedhessen egy-egy konkrét helyzetben,³⁸ és hogy a meglévő időt jól töltsse el a megfelelő értelem segítségével.³⁹

Ez a jelentés még hangsúlyosabbá válik, ha megpróbáljuk azt is meghatározni, milyen helyet foglal el a 12. vers a teljes zsoltárszövegen belül. A 90. zsoltár szerkezetéről mindenekelőtt azt mondhatjuk el, hogy rendkívül összetett, és több szempontrendszer követve többféle tagolási lehetőséget is el lehet képzelni, az azonban vitán felül álló, hogy egyfajta koncentrikus (*kbiasztikus*) szerkezetet követ. E szerkezet típus esetében az a fő kérdés, hogy hol helyezkedik el a *kbiaszmus* értelmi tengelye, és ezzel együtt az a fordulópont, amely meghatározza a szöveg fő tanulságát. Kartje szerint a 11–12. versek alkotta komplexum képezi ezt a fordulópontot,⁴⁰ van der Lugt azonban vitatkozik ezzel a sokak által elfogadott nézőponttal, azt hangsúlyozva, hogy a 90. zsoltár belső szerkezete inkább egy a.b.c//a¹.b¹.c¹//b².c² típusú lineáris szerkezetet támogat, a következő versbeosztás mentén: 1–2.3–4.5–6//7–8.9–10.11–12//13–15.16–17.⁴¹ Véleményem szerint a szöveg belső szerkezete megengedi a *kbiasztikus* elrendezést, azonban a szakirodalomban megjelenő elrendezéshez képest szükségesnek tartok egy apró módosító javaslatot. A szakirodalomban leggyakrabban a következő mintát követve vázolják fel a 90. zsoltár *kbiasztikus*

³⁷ Kartje 2014: 130.

³⁸ Clifford 2005: 204.

³⁹ Zsengellér 2016: 212.

⁴⁰ Kartje 2014: 121.

⁴¹ Lugt 2014: 25.

szerkezetét: 1b–2.3–6.7–10.11–12.13–14.15–16.17, ez pedig grafikusán ábrázolva a következőképpen jeleníthető meg:⁴²

- 1b–2: Isten az emberiség örökkévaló védelmezője;
- 3–6: panasz az emberi nemzedékek időkorlátja miatt;
- 7–10: panasz Isten haragja miatt;
- 11–12: könyörgés a bölcsességért;
- 13–14: könyörgés Isten irgalmasságáért;
- 15–16: könyörgés az emberi nemzedékek kontinuitásáért;
- 17: könyörgés, hogy Isten áldása legyen az emberiség munkáin.

Természetesen tovább lehetne árnyalni és apróbb részletekre bontani ezt az anyagelrendezést, itt mindössze annyit jegyzek meg, hogy a zsoltár centrális egységként kezelt 11–12. versekből a 11. verset tartalmi okok miatt még a 7–10 versek alkotta egység részének tartanám, mint az Isten haragjáról szóló „rettenetes himnusz” záró gondolatát, a 12. verset pedig önmagában kezelném a *khiazmus* tengelyeként:

- 1b–2: Isten az emberiség örökkévaló védelmezője;
- 3–6: panasz az emberi nemzedékek időkorlátja miatt;
- 7–11: panasz Isten haragja miatt/rettenetes himnusz Isten haragjáról;
- 12: könyörgés a bölcsességért;
- 13–14: könyörgés Isten irgalmasságáért;
- 15–16: könyörgés az emberi nemzedékek kontinuitásáért;
- 17: könyörgés, hogy Isten áldása legyen az emberiség munkáin.

Ily módon a 12. vers valóságos fordulópontot jelent a zsoltár gondolatmenetében: jóllehet a szerző világosan tudja, hogy Isten az emberiség örökkévaló védelmezője, az önnön mulandóságával és bűnös voltával, valamint Isten bűn miatti igazságos haragjával való szembesülés után csak akkor nyílhat meg az út a 13–17. versek reményteli könyörgése felé, miután napjai számbavételét követően azzal is szembesül, hogy az egyetlen bölcs életvezetési mód az Isten iránti teljes és helyes tisztelet. Ily módon a 90. zsoltár gondolatvilága rokonságot mutat a Prédikátor könyvének záró gondolataival:

Igyekezett a Prédikátor arra, hogy értékes mondásokat találjon, és őszintén leírta az igaz mondásokat. A bölcsök szavai olyanok, mint a tüskék, és azoknak gyűjteménye olyan, mint az egymás mellé levert cövekek, amelyek egy Pásztortól valók. [...] Mindezt hallva a végső tanulság ez: Félld Istent, és tartsd meg parancsolatait, mert ez minden embernek

⁴² Kartje 2014: 121, Zenger 2000: 607.

kötelessége! Mert Isten megítél minden tettet, minden titkolt dolgot, akár jó, akár rossz az. (Préd 12,10–14)

Végezetül azt mondhatjuk el a Zsolt 90,12-ről, hogy egy, több ponton is több irányba nyitott szöveggel van dolgunk, amely bár különböző kontextusokban különböző dolgokat taníthat a mindenkori embernek, egy gondolatsor azonban az összes fordítási/értelmezési lehetőségen végigvonul:

- az embernek meg kell tanulnia számba venni és mérlegelni élete napjait;
- az embernek meg kell szereznie a bölcs szívet, és meg kell tanulnia, mi a bölcsesség lényege.

Bár nyilvánvalóan nehéz megfogalmazni egy (jelenlegi formájában is) több irányba nyitott szöveg fordítását, véleményem szerint talán ez lehetne a Zsolt 90,12 magyar fordítása, amely legjobban tükrözi a héber szöveg jelenlegi formájának sajátosságait:

Napjaink számlálására/mérésére/értékelésére úgy/helyesen taníts minket, és mi összegyűjtjük/megszerezzük a bölcsesség szívét/lényegét (esetleg: a bölcs szívet).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Clifford 2005 Richard Clifford, „Psalm 90: Wisdom Meditation or Communal Lament?”, in: P.W. Flint – P.D. Miller (szerk.), *The Book of Psalms. Composition and Reception* (VTSup 99), Leiden – Boston: Brill, 2005, 190–205.
- Clines 1995 David J. A. Clines (szerk.), *The Dictionary of Classical Hebrew, Volume II. 2–7*, Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 1995.
- Clines 1998 David J. A. Clines (szerk.), *The Dictionary of Classical Hebrew, Volume IV. 2–7*, Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 1998.
- Clines 2011 David J. A. Clines (szerk.), *The Dictionary of Classical Hebrew, Volume V. 2–7*, Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2011.
- Cunchillos et al. 2003 Jesús-Luis Cunchillos – Juan-Pablo Vita – José-Ángel Zamora (szerk.), *Ugaritic Data Bank*, Informatic applications by Raquel Cervigón, Madrid: Laboratorio de Hermeneumática, 2003.
- Gruber 2004 Mayer I. Gruber (szerk.), *Rashi's Commentary on Psalms* ([The Brill Reference Library of Judaism](#) 18), Leiden – Boston: Brill, 2004.
- Huehnergard 2011 John Huehnergard, *A Grammar of Akkadian* (Harvard Semitic Series 45), Winona Lake: Eisenbrauns, 2011.
- Joüon–Muraoka 2011 Paul Joüon – Takamitsu Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew* (Subsidia Biblica 27), Roma: Gregorian & Biblical Press, 2011.

- Kartje 2014 John Kartje, *Wisdom Epistemology in the Psalter. A Study on Psalms 1, 73, 90 and 107* (BZAW 472), Berlin: De Gruyter, 2014.
- Lugt 2014 Pieter van der Lugt, *Cantos and Strophes in Biblical Hebrew Poetry. III. Psalms 90–150 and Psalm 1* (Oudtestamentische Studiën 53), Leiden – Boston: Brill, 2014.
- Seow 1995 Choon-Leong Seow, *A Grammar for Biblical Hebrew*, Nashville: Abingdon Press, 1995.
- Strickman 2016 Norman Strickman (szerk.), *Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary on Books 3–5 of Psalms. Chapters 73–150*, New York: Touro College Press, 2016.
- Tanner 2014 Beth Tanner, „Psalm 90”, in: N. Declaissé – Walford et. al. (szerk.), *The Book of Psalms*, Grand Rapids – Cambridge: Eerdmans, 2014, 690–696.
- Zenger 2000 Erich Zenger, „Psalm 90”, in: F.-L. Hossfeld – E. Zenger, *Psalmen 51–100* (HTKAT), Freiburg – Basel – Wien: Herder, 2000, 601–615.
- Zsengellér 2016 Zsengellér József, „Ismeretlen ismerős: a 90. zsoltár nem szokványos elemzése”, in: Zsengellér J. et al. (szerk.), *Felelet a mondolatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*, Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – Pápai Református Teológiai Akadémia – L'Harmattan Kiadó, 2016, 199–224.